

FUBFör barn, unga och vuxna
med utvecklingsstörningRiksförbundet FUB - för barn, unga
och vuxna med utvecklingsstörning**2017-12-22**

Handläggare: Zarah Melander

Roger Mörtvik, särskild utredare,
komvuxutredningen

PM till Komvuxutredningen - en väl anpassad vuxenutbildning, U 2017:01

Riksförbundet FUB är en intresseorganisation som arbetar för att barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning ska kunna leva ett gott liv. Vi är cirka 26 500 medlemmar i lokalföreningar runt om i landet. Personer med utvecklingsstörning och deras anhöriga är medlemmar i FUB liksom många andra som delar vår grundsyn.

Inledning

Riksförbundet FUB har länge drivit frågan om möjligheten till vuxenutbildning, eftergymnasialutbildning och ett livslångt lärande för personer som läst enligt grundsärskolan och gymnasiesärskolans läroplan. Vi vet att det i dagsläget finns stora brister dels när det gäller den vuxenutbildning som FUB:s målgrupp erbjuds (d.v.s. sÄrvux), dels gällande det befintliga utbudet av vidareutbildning för denna grupp. Den pågående Komvuxutredningen är därför en viktig utredning för Riksförbundet FUB:s medlemmar. Vi välkomnar utredningen och ser positivt på flera av de områden som uppmärksammas i direktiven.

Tillgången till utbildning och ett livslångt lärande är en demokratisk rättighet, som även ska inbegripa personer med funktionsnedsättning. Det behandlas bl.a. i artikel 24 i Funktionsrättskonventionen.¹ Trots att detta regleras genom konventionen omfattas personer med utvecklingsstörning i minde utsträckning av dessa rättigheter, vilket allt för ofta begränsar deras möjligheter till vuxenutbildning och eftergymnasial utbildning. Till det fortsatta arbetet med utredningen vill vi därför lyfta fram vår målgrupps perspektiv på flertalet av de problem och områden som utredningen belyser och lyfter fram. Vår utgångspunkt är att personer med utvecklingsstörning ska omfattas av samma rättigheter som alla andra. De områden vi har identifierat som nödvändiga i detta arbetet presenteras och utvecklas i denna skrivelse.

Bakgrund

Skolinspektionen har tidigare riktat kritik mot utbildningen inom sÄrvux med hänvisning till att den främst haft sitt fokus på omsorg istället för utbildningens kunskapsuppdrag. Skolinspektionens senaste granskning av sÄrvux visar att detta börjar förändras. De skolor som omfattades av granskningen hade idag ett större fokus på skolans kunskapsuppdrag än vad de haft i tidigare granskningar. Samtidigt visar samma granskning att det fortfarande finns en stor utvecklingspotential.

Exempelvis brister kommunens information till potentiella elever om sÄrvux, det finns en bristande dokumentation av elevens kunskapsutveckling samt dålig tillgång till studie- och yrkesvägledare. Kommunerna erbjuder inte heller kurser inom sÄrvux kontinuerligt under hela året, utan eleverna är hänvisade till vissa perioder. Vidare anpassas utbudet inte efter elevernas behov och förutsättningar, då upprättandet och utformningen av den individuella studieplanen inte håller kvalitén.

¹ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Skolinspektionens granskning visar också brister i flera vuxenutbildningar beträffande dokumentationen av elevernas kunskapsutveckling inom särsvux, samt bristande rutiner för att delge eleven information om progressionen i det egna lärandet.² Det har även visat sig att den utbildning som erbjuds genom särsvux skiljer sig åt över landet. Otydliga regelverk medför att det varierar väldigt mycket mellan kommunerna i såväl organisering som kvalitén av vuxenutbildning. Utbildningen ska enligt skollagen vara likvärdig och det ska inte spela någon roll var i landet utbildningen ges. Dessvärre ser det så ut idag.³

I en undersökning av Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) framkom att specialpedagogisk kompetens, hur stödet organiseras samt hur dessa prioriteras inom skolan är avgörande för att personer med funktionsnedsättning ska lyckas med sin skolgång.⁴ Samtidigt som dessa faktorer är av yttersta vikt ser vi att många lärare har bristande kunskaper när det gäller stöd till studerande med funktionsnedsättning och vidare att det råder en stor brist på speciallärare och specialpedagoger runt om i landet. Enligt Lärarförbundet går det idag i snitt 342 elever per utbildad specialpedagog/speciallärare, men i vissa kommuner är den siffran 1000 elever per utbildad specialpedagog/lärare.⁵ Detta innebär att många av eleverna som tillhör målgruppen möter lärare som inte har rätt behörighet att undervisa utifrån särskolans kursplaner. Eftersom den ordinarie lärarutbildningen enbart innehåller ett fåtal moment om funktionsnedsättningar och specialpedagogik medför det att många lärare har bristande kunskaper om funktionsnedsättnings eventuella konsekvenser för undervisningssituationen. Det finns många kompetenta lärare och pedagoger som undervisar inom vuxenutbildningen, men ett flertal saknar troligtvis de pedagogiska redskap som krävs för att utforma undervisningen efter alla elevers behov.

Skolinspektionens rapport visar även att när särsvux införlivas i komvux får det positiva konsekvenser, både lokalmässigt och organisatoriskt. Skolinspektionen menar att det bidrar till att kunskapsuppdraget hamnar i fokus, samt att eleverna ser att de är en del i ett större utbildningssammanhang. Vidare bidrar det till positiva effekter i sig.⁶ En sammanhållen utbildning går även i linje med den inkluderande idé som deklarerades i Salamancadeklarationen som Sverige skrev under 1994,⁷ och vidare framgår i FN:s funktionsrättskonvention som ratificerades 2008.⁸

En vuxenutbildning av hög kvalitet

Riksförbundet FUB menar att vår målgrupp, precis som alla andra elever, behöver få tillgång till en vuxenutbildning av hög kvalitet där kunskapsuppdraget är utgångspunkten i undervisningen. Vi välkomnar strukturella förändringar som öppnar upp fler möjligheter för vår målgrupp och höjer kvalitén på vuxenutbildningen för elever inom särsvux. Vi är dock oroliga för att en sådan förändring som direktiven indikerar kan medföra att elever som tillhör särsvux missgynnas genom indragna eller minskade resurser. För FUB är det relevanta inte särsvux tillhörighet – utan att de resurser som elevgruppen har idag inte försvinner eller minskar. Vi vill därför betona att det är av yttersta vikt att utredningen tar ansvar för den elevgrupp som tillhör särsvux och tillförsäkrar att de inte får indragna resurser eller minskad tillgång till stöd och anpassning.

De brister som framkommer i Skolinspektionens senaste granskning av särsvux behöver åtgärdas snarast möjliga. Det finns ett tydligt behov av att utveckla rutiner och metoder för att göra eleven delaktiga i sin kunskapsutveckling, även inom särsvux. Vidare anser Riksförbundet FUB att det är nödvändigt att eleverna blir mer delaktiga i utformningen av den individuella studieplanen och att det dessutom bör ske i samverkan med studie- och yrkesvägledare med specialpedagogisk kompetens. En annan central faktor för elevernas

² Särskild utbildning för vuxna granskas (Skolinspektionen, 2017).

³ *Att studera med funktionsnedsättning* (Specialpedagogiska skolmyndigheter, 2014).

⁴ *Att studera med funktionsnedsättning* (Specialpedagogiska skolmyndigheter, 2014).

⁵ Lärarnas tidning: <http://lararnastidning.se/upp-till-1500-elever-per-utbildad-specialpedagog/> och Tidningen Specialpedagogik: <http://specialpedagogik.se/karta-sa-ser-bristen-ut/>

⁶ Särskild utbildning för vuxna granskas (Skolinspektionen, 2017).

⁷ Se t.ex. Svenska Unesco-rådet <http://www.unesco.se/wp-content/uploads/2013/08/Salamanca-deklarationen1.pdf>

⁸ <http://www.regeringen.se/49cf66/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/funktionshinder/konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionshinder-a4-webboptimerad.pdf>

möjligheter att lyckas i skolan är lärmiljön. En pedagogisk, social och fysiskt tillgänglig lärmiljö behöver därför erbjudas inom vuxenutbildningen för att inkludera alla elever.

Lärarbristen är omfattande och inte minst gäller detta speciallärare och specialpedagoger. Detta är en högst oroande situation och något som behöver åtgärdas skyndsamt. Beträffande lärare inom vuxenutbildningen är det positivt att pedagogisk kompetens i vuxnas lärande uppmärksammas i direktiven. Denna kompetens är nödvändig i undervisning för vuxna. Riksförbundet FUB vill betona vikten av att speciallärare och specialpedagoger inte glöms bort i då även dessa lärare behöver kunskaper om vuxnas lärande. Riksförbundet FUB anser att alla lärare behöver få ytterligare kunskaper om specialpedagogik och tillgängliga lärmiljöer för att kunna utforma en undervisningssituation som inkluderar alla elever. Vi anser, i likhet med Funktionsrätt Sveriges uttalande om lärar- och rektorsutbildning,⁹ att all lärarutbildning behöver innefatta mer undervisning om specialpedagogik, normkritik och ett jämställdhetsperspektiv som även innefattar funktionsnedsättning. Vi vill även betona vikten av att även dessa elever får möta lärare med åldersadekvat behörighet, dvs. behörighet att undervisa i de olika årskurserna.

Vidare anser Riksförbundet FUB att det i arbetet mot en likvärdig skola är angeläget att se över rådande regelverk gällande rättigheter för studerande med funktionsnedsättning på vuxenutbildningen och hur dessa kan utformas för att generera en tydlighet och likvärdighet. Ett gott exempel går att hämta hos de regelverk som finns i högskolan gällande rättigheter för studenter med funktionsnedsättningar och skolans skyldigheter.

Avslutningsvis vill vi lyfta att det är positivt att nyanländas behov av särsvux kommer uppmärksammas av utredningen, eftersom vi vet att detta är en grupp som ofta glöms bort eller faller mellan stolarna – även inom vår egen rörelse.

Det livslånga lärandet

Beträffande det livslånga lärandet har regeringen lyft fram den kommunala vuxenutbildningen som ett viktigt verktyg för att människor ska kunna växa och lära genom hela livet.¹⁰ Personer med en utvecklingsstörning har ofta sämre förutsättningar än andra vuxna att praktisera sina kunskaper och hålla dem vid liv. De erbjuds sällan kompetensutveckling på arbetsplatsen, har generellt ett lågt föreningsdeltagande, svårare att förkovra sig själva inom olika områden genom läsning av fack- och skönlitteratur, tidskrifter och dagstidningar. För denna grupp är vuxenutbildningen en viktig resurs för att få tillgång till ny kunskap, såväl som upprätthålla eller återfå kunskap. I vuxenutbildningens nuvarande uppdrag innefattas dock inte de sistnämnda delarna, d.v.s. att vidmakthålla eller återfå kunskap.

På grund av dagens formuleringar i skollagen är det dessutom möjligt för huvudmän att stänga ute personer från särsvux om huvudmannen bedömer att personen inte kan tillgodogöra sig utbildningen. Det drabbar vanligtvis de som läst ämnesområden i grundsärskolan och/eller det individuella programmet på gymnasiesärskolan, den så kallade träningsskolan. Ofta är det personer med måttlig/grav utvecklingsstörning och personer med flerfunktionsnedsättning. Vi kan inte nog poängtera vikten av att även dessa grupper måste ges möjlighet till ett livslångt lärande.

Carlbeckutredningen konstaterade att personer med grav utvecklingsstörning ska få tillgång till ett livslångt lärande via LSS-insatser, personlig assistans och andra liknande verksamheter. I slutbetänkandet framgick att utbildningssystemets resurser och expertis för denna grupp skulle kunna användas effektivare för att utbilda den personal som möter målgruppen i t.ex. LSS-verksamheter. I betänkandet beskrevs också att det fanns en upplevd svårighet att hantera gränsdragningen mellan utbildning och omvårdnad för denna grupp.¹¹

Riksförbundet FUB anser att det naturligtvis är av stor vikt att personalgrupper inom LSS-verksamheter och personlig assistans är välutbildade och att de erbjuds kontinuerlig kompetensutveckling för att kunna utföra sina arbetsuppgifter på ett bra sätt. Riksförbundet FUB menar dock att utbildningsresurser för att stärka det

⁹ <http://funktionsratt.se/wp-content/uploads/2017/02/Skrivelse-1%C3%A4rar-och-rektorsutbildningen.pdf>

¹⁰ <http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/02/utredning-om-kommunal-vuxenutbildning/>

¹¹ *För oss tillsammans – Om utbildning och utvecklingsstörning* (SOU 2004:98)

livslånga lärandet bör satsas direkt på målgruppen själv, inte på ovannämnda personalgrupper. De verksamhet som omnämns har dessutom sällan lärare eller personal med pedagogisk kompetens kopplade till verksamheten. Dessa kompetenser bör ses som nödvändiga i detta avseende, eftersom det rör sig om lärande - något som kräver pedagogisk kompetens.

Riksförbundet FUB delar inte heller uppfattningen om att det är svårt att skilja på omsorgsuppdraget och utbildningsuppdraget för denna grupp. I vårt remissyttrande till Carlbeckutredningen delgav vi därför ett flertal konkreta exempel på skillnader:¹²

- *Undervisning kan vara att strukturera dagen för en person, d.v.s. att tydliggöra vardagen och närmiljön. Undervisningen leder till att ett veckoschema upprättas. Den aktuella personen måste först förberedas på vad ett schema är. Läraren lär ut tankesättet, d v s att schemat ska läsas uppifrån och ned. Därefter introduceras bilder eller konkreta föremål som ska illustrera dagens olika aktiviteter. Omvårdnad i LSS-verksamhet innebär sedan att personalen använder schemat återkommande under dagen och veckan tillsammans med den aktuella personen.*
- *Undervisning i kommunikation ges för att öka personens självständighet, förmåga att kunna göra val och för att göra vardagen begriplig. För en person med grav utvecklingsstörning handlar det om att få ett språk, att hitta ett sätt att kommunicera med sin omgivning så att hen ska kunna göra sig förstådd. I undervisningen tas en kommunikationskarta fram. Kommunikationskartan utarbetas utifrån individuella förutsättningar, intressen och behov. Läraren undervisar eleven i hur kommunikationskartan fungerar. Omvårdnad i LSS-verksamhet innebär i detta exempel att bildkartan används tillsammans med personen i verksamheten.*
- *Undervisning kan vara att tala om vardagsekonomi, t.ex. hur pengar hanteras samt att introducera lämpligt stöd för att förstå. Det kan handla om att göra inköpslistor med bilder/ordbilder. Omvårdnad i LSS-verksamhet är att följa upp undervisningen genom att t.ex. personalen och personen tillsammans går och handlar och använder sig av en specialtillverkad inköpslista.*

Riksförbundet FUB ståndpunkt är att det är nödvändigt att alla människor måste få möjlighet och tillgång till ett livslångt lärande. Det är en demokratisk rättighet. Här ser vi att det är nödvändigt att statsbidrag och annan finansiering stärks till de studieplatser som finns i dagsläget inom vuxenutbildning och folkhögskolan, för att undvika nedläggning eller nedmontering av de fåtal utbildningsmöjligheter som finns idag för denna grupp elever. I det livslånga lärandet måste det, utöver att få tillgång till ny kunskap, även innefattas att vidmakthålla eller återfå kunskap. Det menar vi exempelvis skulle kunna möjliggöras genom att vuxenutbildningens nuvarande uppdrag förändras och genom att andra möjligheter till studier för vuxna erbjuds.

Behov av flera studietillfällen

Regeringen har deklarerat att lika tillgång till utbildning är en demokratisk rättighet.¹³ Ett flertal ansatser har skett för att bredda deltagandet i den eftergymnasiala utbildningen och utbildningen för vuxna. Regeringens senaste budgetförslag innehåller ett flertal satsningar på utbildning för vuxna, som t.ex. flera platser på folkhögskolan och yrkeshögskolan. Ett lagförslag från utbildningsdepartementet som avser att främja ett brett deltagande i högskoleutbildningen är ett annat exempel. Förslaget visar på en utveckling inom den högre utbildningen som innebär att fler får möjligheten till högre utbildning och att högre utbildning blir en realitet för flera grupper i samhället

Ovannämnda exempel visar på en väldigt positiv utveckling. Men personer som läst enligt särskolans läroplan påverkas dock i väldigt liten utsträckning av dessa förändringar. Personer som fått sin utbildning inom särskolan utestängs helt från vidareutbildning på högre nivå inom högskola och universitet. Den befintliga yrkeshögskolan har i dagsläget en kurs där det är möjligt att ta emot personer från denna grupp.

¹² http://www.fub.se/sites/www.fub.se/files/bilagor/sou_2004-98_om_utbildn_och_utvecklingsstornig.pdf

¹³ Se t.ex. regeringens budgetproposition för 2015, prop. 2014/15:1, utg.omr. 16, sid. 180.

Faktum är att möjligheten till vidareutbildning efter avslutad gymnasieskolan för denna målgrupp är väldigt begränsad. Det innebär att personer med utvecklingsstörning inte omfattas av den demokratiska rättigheten om lika tillgång till utbildning.

Det finns dock goda exempel på ansatser som syftar till att öppna upp möjligheten för eftergymnasiala studier för personer som läst enligt särskolans läroplan. Ett sådant exempel är det tilläggsdirektiv som Komvuxutredningen nyligen fick och som grundar sig i ett riksdagsbeslut om att undersöka hur möjligheten till vidareutbildning kan förbättras för unga efter avslutad utbildning inom gymnasiesärskolan, något som vi ser väldigt positivt på. Ett annat gott exempel är Hälsoinspiratörprojektet som en nationell samverkansgrupp arbetade med under perioden 2011–2014.¹⁴ Projektet drevs på Gävle högskola med hjälp av medel från den Allmänna Arvsfonden. Syftet var att möjliggöra för målgruppen att ta plats på de högre utbildningarna. Målsättningen var att Gävle högskola sedan skulle fungera som ett nationellt centrum för högre studier för personer med utvecklingsstörning. I projektet utvecklades därför en högskoleutbildning för studenter ur denna målgrupp och nationella riktlinjer för hur denna typ av utbildning skulle kunna se ut. En lärdom från arbetet var att olika styrdokument och lagar, som exempelvis högskolans regelverk och behörighetskrav, försvarade för målgruppen att inkluderas i högskolans miljö. Satsningen fick dessvärre inte fortsatt beviljad finansiering och det blev därför aldrig något nationellt centrum för högre studier för personer från denna målgrupp. Ett ytterligare exempel är det nyligen uppstartade projektet på Borås högskola som tidigare i höst beviljades medel från Allmänna Arvsfonden. Projektet ska under hösten 2018 starta en högskoleutbildning till aktivitetsinspiratörer för personer med utvecklingsstörning.¹⁵

I likhet med det som konstaterades i projektet på Gävle högskola menar Riksförbundet FUB att det behövs långsiktiga förändringar på systemnivå för att flera grupper ska inkluderas i den eftergymnasiala utbildningen. Det innefattar att se över lagar, förordningar och styrdokument. Riksförbundet FUB menar att om denna demokratiska rättighet ska omfatta *alla* i samhället krävs det att även personer med utvecklingsstörning inkluderas. Vi ser det därför som angeläget med fler utbildningstillfällen inom den redan befintliga utbildningen - inom den kommunala vuxenutbildningen och folkhögskolorna - men även att nya utbildningsmöjligheter tillkommer inom t.ex. yrkeshögskolan och högskoleutbildningen.

Folkhögskolan har visat sig vara mycket kompetenta när det gäller att t.ex. möta denna grupp elever genom deras dialogpedagogiska arbetssätt, men samtidigt brister de i viss mån i den teoretiska nivån på undervisningen. Här menar vi att det finns mycket inspiration att hämta, t.ex. gällande hur folkhögskolan arbetar med anpassningar, bemötande och inkludering. Dock måste även denna grupp elever få tillgång till en utbildning av hög kvalitet, med god vetenskaplig och teoretisk förankring, samt ges möjlighet till flera alternativ till utbildning och ett livslångt lärande. Vi ser även att de befintliga regelverk som försvårar eller stänger ute vår målgrupp från den befintliga vuxenutbildningen måste bort. Om vi menar allvar med att det är en demokratisk rättighet med lika tillgång till utbildning är det nödvändigt att även ge personer med utvecklingsstörning möjligheter att delta i studier, såväl vuxenutbildning som eftergymnasialutbildning, för de som vill och har förutsättningar.

Andra faktorer som begränsar

Studiefinansiering och parallella system som krockar ställer till problem för eleverna som har gått ut gymnasiesärskolan och vill studera vidare. Särsvux ger exempelvis inte rätt till studiemedel via CSN.¹⁶ Men även om denna grupp skulle beviljas studiemedel skulle en majoritet av denna grupp ha svårt med återbetalningen av studielånet, eftersom de ofta har begränsad tillgång till avlönat arbete efter avslutad gymnasieskola och därmed begränsade inkomster. Ett deltagande vid studier kan även innebära förlorad inkomst för personen i form av indraget bidrag/ersättning. Det har t.ex. visat sig vara svårt för vissa att studera i samband med att du erhåller aktivitetsersättning. Att ta sig an denna fråga innebär även att sätta

¹⁴ För vidare läsning, se t.ex. <http://www.arvsfonden.se/projekt/halsoinspiratorsprojektet>
<https://universitetslararen.se/2015/10/15/sarskolans-elever-utestangda-fran-hogskolan/>
<http://www.gd.se/gastrikland/gavle/hogskolan-satsar-pa-utvecklingsstorda>

¹⁵ För vidare läsning, se t.ex. <http://www.hb.se/Om-hogskolan/Aktuellt/Nyhetsarkiv/2017/Oktober/Finansiering-klar-for-utbildning-till-aktivitetsinspiratorer/>

¹⁶ Skolverkets lägesbedömning (2017)

sig in i den begränsade ekonomiska situationen som många personer med utvecklingsstörning befinner sig i – som ofta innebär är ett helt vuxenliv i fattigdom¹⁷ – och vidare hur detta begränsar denna grupps möjligheter till studier i vuxenålder.

En annan viktig fråga i detta avseende är rätten till skolskjuts. Idag regleras inte skolskjutsen för vuxenutbildning i skollagen. Detta kan ställa till det för elever som har behov av skolskjuts eller färdtjänst p.g.a. sin funktionsnedsättning. Ett flertal mindre kommuner har dessutom svårt att erbjuda vuxenutbildningen i den egna kommuner och köper utbildningsplatser av grannkommuner, vilket kan medföra en lång resväg för eleven. När då inte rätten till resan inte regleras i lagen behöver vissa elever betala sina egna resor, alternativt avstå sin studieplats p.g.a. att eleven inte har råd. Riksförbundet FUB menar att regelverken behöver förtydligas även här. Det är inte rimligt att elever inte får möjlighet till studier p.g.a. de inte har råd att själva betala sina resor. Om intentionen med befintlig skollagstiftning är att eleven har rätt till studier vid särvux och att kommunen ska erbjuda särvux, behöver det även omfatta möjligheten för eleven att faktiskt delta vid studierna.

Stärkt koppling till arbetslivet

Kopplingen och övergången mellan gymnasiesärskolan, den särskilda utbildningen för vuxna och arbetslivet är ett område som inte uppmärksammats särskilt inom forskningen. Även området arbete och sysselsättning för personer med utvecklingsstörning kännetecknas av stora kunskapsluckor, vilket bl.a. konstaterades i Fortes nyligen utgivna forskningsöversikt *Intellektuell funktionsnedsättning och arbete* (2017).

För att kunna göra informerade val om sin studiesituation och framtid krävs tillgång till information, kunskap och kännedom om de olika alternativen som finns. I en rapport av SPSM beskrivs att många studerande aldrig får träffa en studie- och yrkesvägledare under sina studier hos vuxenutbildningen, än mindre en studie- och yrkesvägledare med specialpedagogisk kompetens och kännedom om målgruppen.¹⁸ Den bristande tillgången till stöd av studie- och yrkesvägledare för dessa elever bidrar troligtvis också till att det blir svårt för många elever att få information eller fatta de beslut som kan vara nödvändiga för komma ut på arbetsmarknaden.

Majoriteten av de som haft sin studiegång inom särskolan har sin sysselsättning hos daglig verksamhet efter avslutad gymnasiesärskola. Stereotypa föreställningar och låga förväntningar på denna grupp bidrar till att många blir direkt hänvisade till sysselsättning inom LSS-verksamheter, så som daglig verksamhet, och därmed inte får en chans att testa ett avlönat arbete – även fast många vittnar om att de faktiskt vill. Det har exempelvis visat sig att flera som läst i gymnasiesärskolan blir direkt hänvisade till LSS-verksamheter och därmed inte blir informerade om vilka olika alternativ som finns. Flera av FUB:s medlemmar som själva tillhör målgruppen har berättat att de upplever svårighet att byta från daglig verksamhet till ett avlönat arbete. En sådan svårighet kan vara att de inte vet vart de ska vända sig för att få mer information eller bristande stöd från omgivningen. I en kartläggning av området framkom liknande resultat. Där beskrevs att det i drygt 40 % av de dagliga verksamheterna fanns personer som ville och skulle kunna gå till en annan sysselsättning/arbete (drygt 10 % av totala antalet personer). Trots det visar Socialtjänstens öppna jämförelse att mycket få personer går vidare från daglig verksamhet till annan sysselsättning/arbete.¹⁹

Det har visat sig finnas både organisatoriska och strukturella brister som försvårar för denna grupp att komma ut på arbetsmarknaden. Arbetsstärkande åtgärder skulle därmed behöva ske på olika nivåer parallellt. Dagens åtgärder fokuserar dessvärre på individen, och bara ett fåtal har fokus på strukturerna. Ett flertal studier har även påvisat så kallade inlåsnings effekter vilket medför att personer fastnar i insatser (som daglig verksamhet), vilket vidare begränsar möjligheten för målgruppen att testa ett avlönat arbete eller att studera vidare.²⁰ Inlåsnings effekterna bidrar dessutom till att denna grupp ofta fastnar i situationer där de

¹⁷ Rapport av Riksförbundet FUB *Fångad i fattigdom* (reviderad mars 2016).

http://www.fub.se/sites/www.fub.se/files/bilagor/rapporten_fangad_i_fattigdom_uppdaterad_mars_2016.pdf

¹⁸ *Att studera med funktionsnedsättning* (Specialpedagogiska skolmyndigheter, 2014)

¹⁹ *Från sysselsättning till arbete* (Lövgren, Markström, Sauer, 2014).

²⁰ Se t.ex. Försäkringskassans rapport *Tio år med aktivitetsersättning* (2012), Fortes översikt *Intellektuell funktionsnedsättning och arbete* (2017).

blir beroende av socialförsäkringsbidrag, vilket ofta leder till en väldigt begränsad ekonomi under hela livet.

Den aktuella forskningen visar på att systematiskt, riktat och individualiserade arbetssätt är mer framgångsrika än generella insatser. Insatserna måste utgå från den enskildes önskemål, färdigheter och behov. Samtidigt så krockar det individuella stödet ofta med de icke-flexibla strukturerna.²¹ Det är därmed nödvändigt att arbetet sker samtidigt på olika nivåer - individ och struktur - för att skapa bättre förutsättningar för målgruppen både på individ- och strukturnivå

Unga som varken arbetar eller studerar

Bland unga som varken arbetar eller studerar (s.k. uvas) är andelen unga med funktionsnedsättning oroväckande hög.²² Arvidsson visade i en avhandling att nästan en fjärde del, 24 %, av unga som gått i gymnasiesärskolan saknar identifierbar sysselsättning.²³ I en rapport från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) *Nya nyanser av UVAS* (2017) skriver Arvidsson: "Eftersom man efter gymnasiesärskolan inte har någon formell yrkesbehörighet och inte heller är behörig att söka till högskolan/universitet är det inte överraskande att en så stor andel av populationen är UVAS, men det är ändå en anmärkningsvärt stor grupp unga som möter betydande utmaningar när det gäller strukturella förutsättningar för att vara något annat än just UVAS".²⁴ Arvidssons avhandling påvisade också att de killar som hade gått i gymnasiesärskolan hade större chans att få ett avlönat arbete än de tjejer som gått i gymnasiesärskolan. Det går i linje med övrig forskning inom fältet som visar att män med en utvecklingsstörning har större chans till arbete än kvinnor i samma grupp.²⁵ I Försäkringskassans nyligen släppta rapport om unga med aktivitetsersättning framkommer också skillnader i relation till kön. Där visar det sig att killar inom gruppen svarade positivt på alla de arbetsräkande insatser som skedde inom ramen för forskningsprojektet, medan tjejer inte svarade positivt på någon av de tre insatserna.²⁶

Som redan konstaterats finns det i dagsläget en väldigt begränsad tillgång till vidareutbildning för personer som gått i särskolan och den utbildning som finns är i väldigt liten utsträckning kopplad till arbetsmarknaden. Riksförbundet FUB menar att det är helt nödvändigt med fler studiemöjligheter som möjliggör för denna grupp att få tillgång till nya kompetenser och komma ut på arbetsmarknaden. Många från denna grupp möter låga förväntningar under hela sina liv, vilket inverkar på allt från självkänsla till motivation. Det behövs därför flera insatser för att främja individens syn på sig själv och för bibehållen motivation. Riksförbundet FUB menar att det är helt nödvändigt att vi får bort den låga förväntan som finns på denna grupp. Samhället måste se den stora potential som finns hos denna grupp. Vi ser att det finns flera sätt att gå till väga. Exempelvis är det avgörande med en organiserad och strukturerad samverkan mellan olika parter på arbetsmarknad, som gymnasieskola, komvux, arbetsgivare, försäkringskassa och arbetsförmedling. Det måste också finnas ett sammanhållet stöd till eleven och till arbetsgivaren. Stödet måste dessutom garanteras långsiktigt, det vill säga det får inte försvinna så fort det börjar "gå bra" för individen. Ett sådant exempel kan vara att ha en fast kontaktperson hos kommunen som känner individen och har en god kännedom om dennes förutsättningar, som därmed kan stötta individen såväl som arbetsgivaren.

Vi vill även betona vikten av individuella matchningar, istället för generella. För personer i denna grupp är flexibilitet tillsammans med kontinuitet ofta centralt för att lyckas. Det innebär exempelvis tydliga rutiner och strukturer för personen, samtidigt som det utgörs av en flexibel lösning som är olika för olika individer. För personer med utvecklingsstörningar handlar det ofta om olika flexibla och individuella lösningar för att hitta gynnsamma arbetsmetoder och stöd som passar varje enskild individ. Som vi redan betonat krävs det dessutom förändringar på systemnivå för att förändra uteslutande strukturer.

²¹ *Från sysselsättning till arbete* (Lövgren, Markström, Sauer, 2014), Fortes översikt *Intellektuell funktionsnedsättning och arbete* (2017).

²² *Det handlar om oss – unga som varken arbetar eller studerar* (SOU 2017:9)

²³ *Sysselsättning och social rättvisa. En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning* (Arvidsson, 2016).

²⁴ Arvidsson, 2017, s. 3: <https://www.mucf.se/publikationer/nya-nyanser-av-uvas>

²⁵ Se t.ex. Fortes översikt *Intellektuell funktionsnedsättning och arbete* (2017).

²⁶ Socialförsäkringsrapport 2017:5: *Effektutvärdering av insatser för unga med aktivitetsersättning* (2017).

Vidare anser Riksförbundet FUB att det är av yttersta vikt att de olika förutsättningar som tjejer och killar möter efter gymnasiesärskolan måste uppmärksammas. Riksförbundet FUB:s ståndpunkt är att en individs kön inte ska begränsa dennes möjligheter eller förutsättningar i livet, exempelvis möjligheten att testa på ett avlönat arbete eller få tillgång till nödvändiga insatser.

En satsning på flera utbildningsmöjligheter och ytterligare möjligheter att testa på arbetsmarknaden är viktiga faktorer för att fler ska komma i sysselsättning. Förhoppningsvis kan det vara ett sätt att minska andelen unga som varken arbetar eller studerar.

Riksförbundet FUB:s sammanfattade synpunkter:

- Personer med utvecklingsstörning måste omfattas av samma demokratiska rättigheter som alla andra.
- All utbildning inom skolväsendet ska genomsyras av en hög kvalitet med utbildningsuppdraget i fokus. Utbildningen ska vara likvärdig och den kan därför inte ha skiftande kvalitet runt om i landet. Det är nödvändigt att se över rådande regelverk gällande rättigheter för studerande med funktionsnedsättning för att säkerställa en likvärdig utbildning.
- De elever som tillhör särvux behöver tillförsäkras fortsatta resurser och möjligheter till anpassningar och stöd, oavsett om utredningen föreslår att särvux ska fortsätta vara en egen skolform eller inte.
- Det är positivt med strukturella förändringar som öppnar upp fler möjligheter för vår målgrupp och höjer kvalitén på vuxenutbildningen för elever inom särvux. Det får dock inte ske på bekostnad av indragna resurser till elevgruppen. Den elevgrupp som tillhör särvux behöver garanterats fortsatta resurser och fortsatt tillgång till stöd och anpassning.
- Inom särvux måste eleverna bli mer delaktiga i utformningen av den individuella planen, det ska dessutom ske i samverkan med studie- och yrkesvägledare med specialpedagogisk kompetens. Det behöver även utvecklas rutiner och metoder för att dokumentera elevernas kunskapsutveckling, samt hur återkoppling av elevernas kunskapsutveckling och resultat ska ske inom särvux.
- En pedagogisk, social och fysiskt tillgänglig lärmiljö behöver erbjudas inom vuxenutbildningen för att inkludera alla elever.
- Det behövs stora satsningar för att tillgången på lärare och pedagoger med specialpedagogisk kompetens ska öka, även inom vuxenutbildningen. Lärare som undervisar denna grupp i vuxenutbildningen behöver ha åldersadekvat lärarutbildning, samt specialpedagogisk kompetens för att garantera en undervisning av god kvalitet.
- Kurser om funktionsnedsättningar, alternativ och kompletterande kommunikation (AKK), normkritik och specialpedagogik bör utvecklas och ingå i all lärarutbildning och rektorsutbildning. Dessa kunskaper bör även erbjudas redan verksamma lärare och annan personal som är verksam i skolan genom fortbildning.
- Specialpedagogisk kompetens behöver finnas på en övergripande nivå inom utbildningen för att på så vis kunna inverka på utformning och organisering av vuxenutbildningen, stöd, anpassning och liknande.
- Alla människor måste få tillgång till ett livslångt lärande – även personer med måttlig eller grav utvecklingsstörning eller flerfunktionsnedsättning. Vuxenutbildningen ska inte kunna neka dessa grupper tillträde till utbildningen.
- Det behövs fler studietillfällen inom vuxenutbildningen och folkhögskolan – men även inom fler alternativ till eftergymnasial utbildning för personer som gått i gymnasiesärskolan, så som yrkeshögskolan och högskolan. Elever från denna grupp behöver dessutom få möjlighet att vidmakthålla eller återfå kunskap.
- Statsbidrag och annan finansiering behöver stärkas till de studieplatser som finns i dagsläget inom vuxenutbildning och folkhögskolan, för att undvika nedläggning eller nedmontering av de fåtal utbildningsmöjligheter som finns idag för denna grupp elever.
- Möjligheten att delta vid utbildning ska inte vara beroende av faktorer som t.ex. bristfälliga regler till skolskjuts och färdtjänst eller parallella system som krockar.

- Kopplingen mellan gymnasiesärskolan, vuxenutbildningen och arbetsmarknaden måste stärkas. Det behövs satsas på individuella, flexibla lösningar istället för generella. Stödet behöver dessutom vara långsiktigt och ske både till individer och arbetsplats.
- Det behövs en satsning på studie- och yrkesvägledare med specialpedagogisk kompetens och kunskap om målgruppen för att dessa elever ska få möjlighet att ta informerade beslut om sin studiesituation och framtid.
- Det behövs dessutom en satsning för att komma åt unga som slutat gymnasiesärskolan och som varken arbetar eller studerar.
- Kön ska inte begränsa individernas möjligheter eller förutsättningar till t.ex. ett avlönat arbete eller nödvändiga insatser.

För Riksförbundet FUB

.....
Thomas Jansson

Förbundsordförande

Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB